

незважаючи на їх стилістичну нейтральність і відсутність експліцитного експресивного елементу забарвленості, можна стверджувати, що в певних контекстах, залежності від лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, від прийомів їх розташування та побудови, ряди з однорідними членами в газетній мові містять у собі певне стилістичне навантаження.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко С. Я. Мова преси // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 323 с.
2. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку. ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 400 с.
3. Завальнюк І. Я. Стильова специфіка і соціальна маркованість синтаксичних одиниць української газетної мови // Українська мова. – 2011. – № 3. – С. 29–40.
4. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. – Вид 2-ге, переробл. – Львів: ПАІС, 2007. – 355 с.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1978. – 375 с.
6. Кононенко В. І. Проблеми стилістичного синтаксису // Українська мова і література в школі. – 1975. – № 4. – С. 25–35.

Н. Д. Іванова

ПРО ТИПОЛОГІЮ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ

Важливість емоцій для людини важко переоцінити, адже саме вони є індикаторами задоволення всіх її потреб. Не дивно, що вираження емоцій, і вербальне, й невербальне, викликає неабияку зацікавленість учених.

Особливості вираження емоцій у мові були предметом дослідження багатьох мовознавців, серед яких: Ю. Апресян, Ш. Баллі, Є. Бедфорд, О. Вольф, Є. Галкіна-Федорук, О. Реформатський, В. Телія, В. Шаховський.

Одним з основних засобів словесного вираження людських емоцій є лексика. Незважаючи на дедалі більшу кількість наукових праць, у яких досліджуються особливості лексичного вираження емоцій, у лінгвістиці все ще немає єдиної думки щодо засобів вираження емоцій у мові, а також недостатньо вивченими залишаються теоретичні аспекти, що стосуються визначення понять «емотивна лексика», «емоційна лексика» та проблем її типології, чим й обумовлена актуальність цієї статті.

Мета статті полягає у виявленні специфіки типології емотивної лексики, зокрема частиномовної та семантичної, а досягнення поставленої мети передбачає виконання таких конкретних завдань: висвітлити стан вивчення проблеми в лінгвістиці та визначити сутність емотивної лексики, її взаємозв'язок з емоціями, виявити типи емотивної лексики.

У мовознавстві проблема емотивних назв розглядається у кількох аспектах. Назви емоцій становлять об'єкти наукових студій у галузі

порівняльного мовознавства (А. Д. Григор'єва, І. Б. Левонтіна), психолінгвістики (Л. А. Лисиченко), історичної та описової лексикології (В. М. Русанівський, К. М. Тищенко), семасіології (В. Ю. Апредин, Ю. Д. Апресян, Ю. С. Степанов). У новітніх дослідженнях із семантики емотивних назв ураховуються як позамовна інформація про феномен емоції (почуття), так і його місце та роль у формуванні національної мовної картини світу, що дозволяє простежити смислову перспективу розгортання образів на основі емоцій за допомогою асоціативних зв'язків.

Емоція представлена в різноманітних психічних і фізичних реакціях людини, які виникають при порівнянні навколишньої дійсності з ідеалізованою моделлю світу.

У мовознавстві існують дві теорії щодо розподілу лексики, яка виражає / позначає емоції. Перша теорія умовно поділяє цю специфічну ділянку лексики на: *лексику емоцій* (слова, які позначають емоції) та *експресивну лексику* (емоційно забарвлені слова, які радше виражають емоції та почуття). Друга ж теорія заперечує цей умовний розподіл і розглядає емоційно-експресивний вокабуляр мови як єдине поняття – «*емоційну лексику*». В сучасних дослідженнях поряд із терміном «*емоційна лексика*» активно вживаються терміни «*емотивна лексика*» та «*емотиви*».

На думку Є. М. Галкіної-Федорук, емоційна лексика «виражає почуття й настрої людини, за значенням ця лексика ділиться на лексику, яка називає почуття й висловлює ставлення до явищ дійсності, позитивну й негативну» [5, с. 136]. Тобто, емоційна лексика – це кілька прошарків: «1) слова, що виражають почуття, які переживає сам мовець або інша особа; 2) слова-оцінки, які кваліфікують річ, предмет, явище з позитивного чи з негативного боку всім своїм складом, лексично; 3) слова, у яких емоційне ставлення виражається не лексично, а граматично, тобто особливими суфіксами й префіксами» [5, с. 136]. До емоційних за стилістичним забарвленням автор відносить також лайливі й вульгарні слова, тобто емоційність слова розуміється як його стилістична характеристика.

І. В. Арнольд же вважає, що до емоційної лексики не належать слова, які називають емоції та почуття, і ділить емоційну лексику на дві сфери: 1) емоційно-нейтральну, що позначає тільки поняття, без вказівки на ставлення до нього мовця, 2) емоційно-забарвлену, що виражає почуття, настрої і ставлення мовця до висловлювання [1].

До емоційної лексики відносять також слова, які містять позитивну або негативну оцінку того, що називається в слові (ласкаві, лайливі слова, вигуки) і образне вживання похідних слів завдяки гіперболі [1, с. 92-95]. Отже, тут безумовної протилежності між емотивністю й емоційністю не простежуємо. Як відзначає Н. Д. Арутюнова, оцінка «застосовується до всього, що спрямовано на ушляхетнену модель малого та великого світу, тобто на те, що людина вважає добром» [2, с. 59].

Про специфіку поняття «емотивна лексика» уперше в лінгвістиці писав російський учений В. І. Шаховський. Емотивною лексикою вчений вважав не

окремий лексичний прошарок, а радше кодифіковану семантичну властивість слова виражати семантику емоцій. Детальне вивчення феномену емоції дало можливість В. І. Шаховському охарактеризувати емотивну лексику як «опосередковані мовою відносини емоційно-соціологізованих уявлень людини про навколишній світ» [7, с. 20]. Пізніше вчений напише в одній із своїх статей, що емотивні одиниці – емотиви, афективи, конотативи – є й засобами системи мови, і засобами висловлення тексту [7].

Причинами появи в мові емотивних номінацій є емоції мовців, прагнення своєрідно, оригінально й тому експресивно позначити об'єкти відображення та відношення, гру з мовою, брак словникових одиниць для адекватного вираження різних емоційних відносин мовця [7, с. 60].

Уявлення В. І. Шаховського про специфіку поняття «емотивна лексика» отримало подальший розвиток і по-новому було осмислено в працях багатьох інших лінгвістів. Наприклад, особливістю емотивної лексики, на думку Л. К. Парсієвої, є широке охоплення різнорідного лексичного матеріалу, що надало їй можливість стверджувати: найбільш виразним представником емотивної лексики є вигуки [6, с. 6]. Однак вигуки, на нашу думку, це форми емоцій, а не емоції в їхньому психічному і психологічному розумінні. Найбільш адекватною природі описуваного об'єкта нам видається концепція Л. Г. Бабенко, за якою семантична класифікація емоцій є найбільш доречною насамперед у галузі лексики, що називає емоції [3, с. 23].

Для віднесення лексичних одиниць до емотивів необхідно, на нашу думку, застосовувати два підходи: *психологічний* і *лінгвістичний*. З погляду психології, емоційна вмотивованість лексики обумовлюється емоційною реакцією суб'єкта; лінгвістична ж умовленість емоційності полягає в тому, що вона властива самому слову і є невід'ємним компонентом його значення. На лексичному рівні емоції трансформуються в емотивність, яка, на нашу думку, є лінгвістичною категорією, емоцію же кваліфікуємо як психологічну категорію, при цьому враховуємо, що сутність емотивів у мові ґрунтується на дослідженні самих емоцій. Поняття «емотивна лексика», таким чином, будується на підставі урахування в описуваному об'єкті аспектів його значення, які відображають основні людські емоції, а лексична маніфестація конкретизує їх з різним ступенем глибини й у різних аспектах.

Отже, емотивною лексикою називаємо всю сукупність засобів, якими позначають назви емоцій, а також емоційно забарвлені слова, що виражають емоції та почуття.

Матеріалом для статті слугували емотиви сучасної української літературної мови, дібрані нами з Великого тлумачного словника сучасної української мови (уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел) [4]. За своїм частиномовним складом і кількістю відібрані емотиви розподілилися таким чином: іменників нараховано 537, прикметників – 350, дієслів – 223.

Класифікація іменників за семантикою виявила розподіл на такі групи:

1. за кваліфікацією суб'єкта:

- за морально-етичною ознакою: *розбишака, лицемір, брехун, невіглас,*

забіяка, хамло;

- за емоційно-психологічною ознакою: *боягуз, жаба, псих, унікум, блазень;*
- за типом темпераменту: *тишко, непосида;*
- за інтелектом: *осел, талант, баран, знавець, недотепа, бовдур, дурень, йолоп, гевал, мастак, дурепа;*
- за зовнішністю: *лялька, красень, принцеса, нарцис (у значенні самозакоханого чоловіка, юнака, що милується собою);*
- за родом діяльності: *лісник, даїшник, СБУшник, ПТУшник;*
- за соціальною приналежністю: *волоцюга, жебрак, олігарх;*
- за суб'єктивно-особистісною ознакою: *паразит, сволота;*

2. за кваліфікацією психічних станів:

- страх: *тривога, страх, переляк;*
- гнів: *гнів, лють, ненависть;*
- любов: *витонченість, чарівність, кохання;*
- співчуття: *співчуття, милосердя, доброта;*
- смуток: *невдоволення, розчарованість;*
- самотність: *одинак;*
- відчай: *приниження, розпач, безвихідь;*
- щастя: *радість, щастя, задоволення, успіх;*
- надія: *очікування, надія;*
- страх перед смертю: *агонія, конання.*

3. за кваліфікацією характеру: *доброта, страх, жорстокість, привітність, ласка, прихильність, чуйність.*

Інші види іменників: *суперечка, спір, правота, незгода, дискусія.*

Серед емотивів сучасної української літературної мови прикметники репрезентовано трьома групами слів: за рисами характеру, зовнішністю та станом людини. Розглянемо ці групи прикметників:

1. за кваліфікацією характеру:

- за морально-етичними якостями: *злий, хитрий, толерантний, інтелігентний;*
- за емоційно-психічними якостями: *добрий, мужній, чуйний;*
- за інтелектом: *обмежений, простодушний, дурний;*

2. за кваліфікацією зовнішності:

- за фізичними ознаками: *товстий, великий, носатий;*
- за психологічними ознаками: *грубий, жінкоподібний, сміливий, боязкий;*
- за загально-оцінним значенням: *великий, страшний;*

3. за кваліфікацією емоційного стану:

- за емоційно-психологічним станом: *сумний, щасливий, радісний, задумливий;*

- за інтелектом: *божевільний, несамовитий, розумний;*

- соціального стану: *паршивий, поганий.*

Дієслова-емотиви розподілилися таким чином:

1. за кваліфікацією видів діяльності:

- морально-етичної: *обдурити, заспокоїти, запевнити;*

- інтелектуально-психологічної: *обдурити, жартувати, зневажати;*
- психо-фізіологічної: *нити, гримати, нервувати;*
- соціально-політичної: *полювати, переслідувати, стежити;*
- фізичної: *посміхатися, сумувати, плакати, горювати, радіти.*

2. за кваліфікацією емоційного стану:

- емоційно-психічного: *вити, скиглити, нервувати, кричати, шепотіти;*
- психо-фізіологічного: *тремтіти, боятися;*

3. дієслова з оцінкою поведінки: *хвастатися, вихвалятися, стримуватися.*

Таким чином, іменники домінують в емотивному вокабулярі сучасної української літературної мови, що зумовлене низкою чинників: 1) іменники є однією з найбільших частин мови, 2) іменники позначають найбільш значущі для людського життя явища та поняття, 3) іменники мають високу частотність використання у мові.

Найменшу кількість в емотивному вокабулярі сучасної української літературної мови демонструють дієслова-емотиви. Це можна пояснити тим, що у сфері емотивної номінації дієслово не має такої великої сили та можливості кваліфікації, як іменники та прикметники.

Сильні, нестримні емоції часто уявляються як бурхливе явище і тому мотивуються назвами навального вітру: *обурення, буря, розбурхатися, спокій, тиша, утіха* тощо. Пристрасні емоції досить регулярно асоціюються з вогнем: *вогонь, горіння, горе, запал, гарячка, палати, печаль*. Стан душевного неспокою метафорично передається образом бурхливої або каламутної води: *баламутитися, змішання, каламутитися, кип'ятитися, колотитися* тощо.

Лексикою зорових відчуттів мотивуються такі назви: *заздрість, завидки, ненавидіти, презирство, зверхність*. Від назв смакових відчуттів походять: *гіркота, кислий, насолода, смакувати*. Позитивне емоційне забарвлення мають, наприклад, слова *щастя, радість, жага, кохання, шана, рідний, любий, ніжний, чарівний*.

У складі лексем-емотивів сучасної української літературної мови домінують лексеми з негативним значенням, що є опосередкованим свідченням чітких ціннісних орієнтацій людини у ставленні до навколишнього світу, до соціуму, до конкретних осіб, до самого себе, які вербалізуються за допомогою адекватних емотивів з позитивним або негативним значенням.

Надзвичайно велика кількість назв неприємних емоцій походить від лексики, яка позначає болісний фізичний вплив на організм людини або якесь механічне ушкодження. У семантичних мотиваціях деяких назв емоцій відбилися закорінені у міфічній свідомості опозиції важкого / легкого, верху / низу. Сумний настрій навіюють своїм лексичним значенням слова *жаль, сум, журба, туга, розлука*. Негативні емоції викликають лайливі слова, вульгаризми: *негідник, шкуродер, шахрай, ледащо, неотеса, пика, потвора*.

Вираження емотивності в лексиці може відбуватися не лише за рахунок лексичного значення, але й завдяки додаванню афіксальних засобів до нейтральних слів.

Список використаних джерел

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. – 352 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Бабенко Л. Г. Русская эмотивная лексика как функциональная система: дисс. ... доктора филол. наук. – Свердловск, 1990. – 611 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови: Близько 170000 сл. та словосполучень / Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
5. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Лексика (курс лекций): учеб. пособ. для высш. учеб. заведений. – М.: МГУ, 1954. – 204 с.
6. Парсиева Л. К. Система междометия в общей парадигме языка (на материале осетинского и русского языков): автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.20. – Владикавказ, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-309840.html>.
7. Шаховский В. И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 59–65.

Р. М. Мельникова

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ОРФОГРАФІЇ

Лінгводидактичні основи вивчення української мови в школах з російською мовою навчання слугують теоретичними засадами, які повинні розкрити вихідні положення, дидактичні принципи, необхідні для обґрунтування змісту та структури навчання, шляхів представлення матеріалу, визначення співвідношення теорії й практики в курсі української мови, побудови системи вправ, спрямованої на підвищення орфографічної грамотності школярів.

Лінгвістичне обґрунтування становить одну з теоретичних основ.

Потребу оволодіння орфографією розуміли здавна, проте в історії розвитку методичної думки не було єдиних поглядів на методику її навчання. І у вітчизняній, і в зарубіжній методиці та педагогіці по-різному визначали й оцінювали основні фактори, що забезпечують успішне опанування орфографічними навичками. Одні вчені вважали, що орфографію слід вивчати на основі граматики, що свідоме знання правил забезпечує міцне формування навичок грамотного письма. Інші, поділяючи антиграматичні погляди, вважали, що правописні правила не відіграють великої ролі, а основним у засвоєнні орфографії є зорове сприйняття чи розвиток моторної пам'яті.

Уперше необхідність свідомого опанування орфографії на основі знань із граматики науково обґрунтував Ф. І. Буслаєв (1818–1897) у своїй праці «О преподавании отечественного языка». В процесі свідомого вивчення орфографії, шляхом проведення різноманітних вправ, що супроводжуються поясненням, «учень має дійти до того, щоб позасвідомо, не думаючи, писав правильно» [4, с. 116]. Вивчення орфографії, на думку Ф. І. Буслаєва, має пройти три етапи. Спочатку учні пишуть так, як чують і говорять, далі вивчають правопис на основі граматики, коли навчаються обґрунтовувати своє